

Tra quattro paradisi. Esperienze, ideologie e riti relative alla morte tra Oriente e Occidente. A cura di Antonio Fabris, Hilâl Studi turchi e ottoman-1, Edizioni Ca'Foscari, Venezia 2013, 225 s., ISBN 978-88-97735-10-6.

Uğur UZUNKAYA*

Dört Cennet Arasında, Doğu ve Batı Arasında Ölüm ile İlgili Deneyimler, İdeolojiler ve Ritüeller başlığını taşıyan bu çalışma Venedik'te 2013 yılında yayımlandı.

Çalışmanın içeriği şöyledir:

Giriş, Maria Pia Pedani (s. 7-17);

Orta Asya Türk Budizminde ve Erken Dönem Türk İslamiyetinde Cehennemler, Jens Peter Laut (s. 18-37);

“Her nefis ölümü tadacaktır”: Müslüman Tanatolojisi (Ölüm Bilimi), Paolo Branca (s. 38-50);

Türk-Moğol Şamanizmi 'nde Ölüm Mefhumu: Eski Türk ve Moğol Kaynaklarında “Ölmek” ve Bunun Moğolistan'ın Modern Türk Dillerindeki Yansıması, Elisabetta Ragagnin (s. 51-61);

“Vampir” Türkçe Bir Sözcük müdür?, Elisabetta Ragagnin (s. 62-72);

Ölüm ve Bir Yabancı: On Üçüncü ve On Dördüncü Yüzyıllar Boyunca Asya'daki Batılı Seyyahlar, Angeliki Tzavara (s. 73-86);

II. Mehmed'e Kadar Türk Türbeleri, M. Fatih Demirhan (s. 87-108);

Osmanlı Dünyasında Ölüm Düşüncesi, Maria Pia Pedani (s. 109-130);

* Arş. Gör. Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uguruzunkaya1@gmail.com

Ebedî İstirahat Sanatı: Osmanlı Anıt Mezarları ve Mezartaşları, Aygül Ağır ve Tarkan Okçuoğlu (s. 131-147);

Osmanlılar ve Venedik Kaynaklarında Ölüm, Antonio Fabris (s. 150-166);

Zigetvar'daki Kanunî Sultan Süleyman Türbesi, Antonio Fabris (s. 167-171);

Orta Asya Bozkırlarından: Safeviler'den Kaçarlar'a İran'da Ölüm ve Cenaze Uygulamaları Üzerine Bazı Görüşler, Giorgio Rota (s. 172-183);

Sovyet Sonrası Tataristan'da Cenaze Törenleri ve Kültürel Değişim, Matteo Benussi (s. 184-200);

Geçmişten Günümüze İtalya'daki İslâmî Türbeler: Trieste'deki Osmanlıca Mezar Taşlarının Durumu, Michela De Giacometti (s. 201-225).

Maria Pia Pedani tarafından yazılan *Giriş* bölümünde çalışmadaki makaleler hakkında kısa bilgi verilerek kitabın hazırlanış serüveni anlatılmıştır.

J. Peter Laut tarafından kaleme alınan *Orta Asya Türk Budizminde ve Erken Dönem Türk İslamiyetinde Cehennemler* (s. 18-37), isimli yazıda daha az veya daha çok sancılı öteki dünya tasvirinin Budizm, Hristiyanlık ve İslamiyet gibi çoğu dinî sistemde önemli bir özellik olarak karşımıza çıktığı belirtilmiştir. Orta Asya'da, 8-14. yüzyıllarda Uygurlar arasında, Budanın öğretilerinin yayıldığı ve Budizmin bir din olarak benimsenmesiyle çoğu Eski Türkçe (veya Eski Uygurca) metinler, bu dinin çeşitli ve sayısız cehennemlerini tasvir eder. Okuma-yazma bilmeyen bir seyirci önünde okunan bu popüler Uygur metin bölümleri yalnızca bu süre içinde var olan gerçek günahları ve cezaları yansıtmakla kalmıyor aynı zamanda eski Türklerin günlük yaşamı hakkında da çok değerli bilgi veriyordu. Ama sadece Uygur metinleri değil bunun yanı sıra Orta Asya Türklerinin erken dönem İslâmî metinleri de İslâmî cehennem tasvirlerini içerir. Makalede metinler aracılığıyla Budist ve İslâmî anlayıştaki cehennemler ve günahlar tartışılmış, metinlerden pasajlar sunulmuş ve aynı zamanda cehennemleri tasvir eden görsellere de yer verilmiştir.

Paolo Branca tarafından kaleme alınan, "*Her nefis ölümü tadacaktır*": *Müslüman Tanatolojisi (Ölüm Bilimi)* (s. 38-50), isimli makale ölümün İslâmî algısı hakkındadır. İslamiyet öncesi Arabistan'daki din ile Kur'an ve onun yeniliklerinin karşılaştırması ile başlayan makalede, ölümle ilgili teolojik düşüncelerin etkisi açıklanır. Yazı, 1. *Giriş*, 2. "*Biz Allah'a aidiz ve O'na döneceğiz.*", 3. *Sonraki İşlemler*, 4. *Son Yolculuk*, 5. *Bilinmeyen Yansımalar* ve 6. *Manevî Bir Vizyon*, olmak üzere 6 ana başlıktan oluşur.

Türk-Moğol Şamanizminde Ölüm Mefhumu: Eski Türk ve Moğol Kaynaklarında "Ölmek" ve Bunun Moğolistan'ın Modern Türk Dillerindeki Yansıması (s. 51-61), isimli makalesinde Elisabetta Ragagnin, Türk-Moğol Şamaniz-

minde ölüm mefhumunu ele alır ve Orhon Yazıtları ile Moğolların Gizli Tarihi'ndeki "ölmek" kavramını inceler. Bunun yanı sıra, makalede Moğolistan'ın modern Sayan Türk dillerindeki "ölmek" kavramıyla ilgili ifadelerin kullanımını da araştırılır. Yazı, 1. *Orhon Yazıtları'nda "Ölmek" Kavramı*, 2. *Eski Moğolca Kaynaklarda "Ölmek" Kavramı*, 3. *Bugünkü Moğolistan'ın İslamî Olmayan Türk Dillerinde "Ölmek" olmak üzere 3 bölümden oluşmuştur.*

Elisabetta Ragagnin'in bu kitapta yer alan ikinci çalışması ise "*Vampir" Türkçe Bir Sözcük müdür?* (s. 62-72) isimli makalesidir. Bu makalede, "vampir" sözcüğünün kökenini inceleyen yazar, sözcükle ilgili mevcut etimolojik verileri sunduktan sonra, Türkoloji ve tarihle ilgili kanıtların temelinde "vampir" sözcüğüne Türkçe bir etimoloji teklif eder. Yazıda, "vampir" sözcüğüne yapılan Slavca ve Türkçe etimoloji teklifleri anıldıktan sonra, Türkiye Türkçesi ağızlarında ve Altay halk biliminde bu sözcüğe muadil kullanımlara değinilmiştir.

Ölüm ve Bir Yabancı: On Üçüncü ve On Dördüncü Yüzyıllar Boyunca Asyadaki Batılı Seyyahlar (s. 73-86), isimli makalesinde Angeliki Tzavara, 13. ve 14. yüzyıllar boyunca Doğu'ya seyahat eden Batılı misyoner ve din adamlarının gözüyle ölüm, cenaze töreni, yas ve ölümden sonraki yaşam hakkındaki gelenek, görenek ve inanışları inceler.

II. Mehmed'e Kadar Türk Türbeleri (s. 87-108), isimli makalesinde M. Fatih Demirhan, çalışmasını *Erken Dönem: Anadolu'da Türk Mezarları ve II. Mehmed'e Kadar Osmanlı Hanedanlığı* olmak üzere iki kısma ayırmıştır: İlk kısımda Türk mezartaşlarının ilk örneklerinin Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ahlat, Gevaş ve Van Gölü yakınlarında bulunduğunu belirten yazar, sırasıyla bu bölgede bulunan mezartaşları ve kümbetleri incelemiştir. İkinci kısımda ise Gazi Gündüz Alp türbesinden başlayarak, Ertuğrul Gazi, Osman Gazi, I. Murad, I. Bayezid, I. Mehmed, II. Murad, Cem Sultan türbelerine kadar Osmanlı Hanedanlığı'nın önemli türbeleri incelenmiştir.

Osmanlı Dünyasında Ölüm Düşüncesi (s. 109-130), ismini taşıyan bu makalede Maria Pia Pedani, özellikle Osmanlı kronikleri temelinde Osmanlıların cenaze merasimi ve onların modern çağda ölümlle ilgili ilişkilerini incelemiştir. Makale, 1. *Ölüm Rengi*, 2. *Onurlu Ölüm*, 3. *Azizler, Alametler ve Vampirler*, 4. *Halk Ayaklanması ve Katliam*, 5. *Ölü Bahçeleri* bölümlerinden oluşmaktadır.

Aygül Ağır ve Tarkan Okçuoğlu tarafından kaleme alınan *Ebedî İstirahat Sanatı: Osmanlı Anıt Mezarları ve Mezartaşları* (s. 131-147), isimli makalede, ölümün kültür, gelenek ve toplumsal değişimleri anlatan sosyal bir olgu olduğu, "En iyi mezar bilinmeyen mezardır." düşüncesini varsayan geleneksel İslamî yaklaşımın Türklerde hiç geçerli olmadığını, Türklerin her zaman anıt mezar ve mezartaşlarının geniş bir coğrafyada hem İslamiyet öncesinde hem

de sonrasında, özellikle de Osmanlı dönemi boyunca başkentler Bursa, Edirne ve İstanbul'da "ebedî istirahat sanatını" zenginleştirdiği belirtilmiştir. Bu yazı, 3 ana başlık altında Osmanlı dönemindeki ölüm konusunu işlemiştir: 1. *Ölüm ve Mimarî: Anıt Mezarlar*; 2. *Ölüm ve Şehir: Mezarlıklar*; 3. *Varlık ve Yokluğun Bir İşareti Olarak Mezartaşları*.

Osmanlılar ve Venedik Kaynaklarında Ölüm (s. 150-166), isimli makalede Antonio Fabris, bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış kişiler tarafından yazılan Venedik kaynakları temelinde ölümün Osmanlı'daki algısını incelemektedir. Makalede, her şeyden evvel 15. yüzyılın ikinci yarısı ve 16. yüzyılın ilk yarısını göz önünde bulundurulur ve bu dönemde hâlâ Şamanizmin var olduğu ve kimi ritüeller ile adetlerin tuhaf görünse de açıklanabildiği belirtilir. Özellikle diplomatik kaynakların, sultanların vefatları hakkında bilgi verdiğini belirten yazar, çalışmasını şu dört başlığa ayırmıştır: 1. *On Beşinci ve On Altıncı Yüzyıllarda Osmanlıların Cenaze Merasimi Adetleri*; 2. *Sultanların Vefatları*; 3. *Osmanlıların Ölüm Duygusu* ve 4. *Venedik Kaynakları*.

Antonio Fabris'in bu kitaptaki ikinci yazısı *Zigetvar'daki Kanunî Sultan Süleyman Türbesi* (s. 167-171), ismini taşımaktadır. Yazar, makalede Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi olan Zigetvar'daki türbesini işlemektedir.

Orta Asya Bozkırlarından: Safeviler'den Kaçarlar'a İran'da Ölüm ve Cenaze Uygulamaları Üzerine Bazı Görüşler (s. 172-183), isimli makalesinde Giorgio Rota, yaklaşık 1500 ile 1900'lü yıllar arasındaki İranlı hükümdarların ölümünün ardından düzenlenen törenleri incelemektedir. Makalenin son kısmı, 1925 yılında İtalya'da sürgünde ölen Moḥammad-'Alî Şâh Qājār'ın alışılmadık cenaze törenine adanmıştır.

Sovyet Sonrası Tataristan'da Cenaze Merasimleri ve Kültürel Değişim (s. 184-200), isimli makalesinde Rusya'daki ikinci büyük etno-linguistik grup olan Volga Tatarlarının, özellikle cenaze merasimlerinin odağında, ölümün tanım bölgesi ve Tatar ulus inşasının gelişimi arasındaki ilişkileri inceleyen Matteo Benussi, cenaze evi uygulamalarının gerçekte Tatarların karmaşık kültürel tarihinin birçok bakış açısını ortaya çıkardığını belirtir. Bu çalışma altı ana başlıktan oluşmaktadır: 1. *Giriş: Ölüm ve Toplumsal Değişim*; 2. *Ölümün Siyasî Manası*; 3. *"Tatar Usulü" Ölmek: Sistemleştirmeye Doğru*; 4. *Ortodoks Mezar Alanlarının "Tatarlaşma"sı*; 5. *İkrarın Yeni Şekilleri: Mârcani Mezarlığı*; 6. *Sonuç*.

Geçmişten Günümüze İtalya'daki İslâmî Türbeler: Trieste'deki Osmanlıca Mezar Taşlarının Durumu (s. 201-225), isimli makalede Michela De Giacometti, Trieste'deki Osmanlıca mezar taşlarının tarihini ve artzamanlı bakış açısıyla İtalya'da İslâmî cenaze merasimlerinin gelişiminin en önemli anlarını vurgular. Trieste mezarlığının, İtalya'da İslamiyetin yayılma tarihinin yazıl-

ması için önemli olduğunu belirten yazar, bu mezarlığın, diğer İslamî mezarlıklarından farklı olarak hâlâ özgün bir karaktere sahip olduğuna değinir.

Bu çalışma, Orta Asya'dan Avrupa'ya, Doğu'dan Batı'ya ölüm ile ilgili gelenek ve ritüellerin anlaşılmasında önemli incelemeleri barındıran yazılardan oluşmaktadır. Çalışmada yer alan 13 makale, farklı toplumlar ve kültürlerle ait ölümle ilgili inanışlardan dilsel malzemeye, tarihten coğrafyaya ve mimarî yapılara değin bir bilgi sentezini içermektedir.

